

ІНФОРМАЦІЙНА БЕЗПЕКА ЯК СКЛАДОВА КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ ПОЛІТИКИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

INFORMATION SECURITY AS A COMPONENT OF CRIMINAL AND LEGAL POLICY UNDER THE CONDITIONS OF THE STATE OF MARTIAL

Базелюк В.В., к.ю.н., доцентка,
асистентка кафедри кримінального права

Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого,
молодша наукова співробітниця

Науково-дослідний інститут вивчення проблем злочинності
імені академіка В. В. Сташиса Національної академії правових наук України

Стаття присвячена дослідженню законодавчого аспекту кримінально-правової політики України у зв'язку з воєнною агресією з боку росії. Кримінально-правова політика пройшла досить складний час від невизнання її існування до визнання необхідності її дослідження і врахування при вдосконаленні законодавства і практики його застосування. Під кримінально-правовою політикою в теорії кримінального права зазвичай розуміють основний системоутворюючий елемент політики держави у сфері боротьби зі злочинністю. Однак кримінально-правова політика є змінним явищем, яке реагує на правову політику держави в цілому. Розпочата росією 24 лютого 2022 року війна проти України внесла свої корективи у формування кримінально-правової політики нашої держави. Тому ще більшої актуальності набуло питання забезпечення інформаційної безпеки держави. Уповноважені державні органи розпочали дієві заходи в інформаційній сфері, спрямовані на захист національної безпеки та оборони України. У зв'язку із цим Президент України підписав Указ № 152/2022, яким було введено в дію Рішення Ради національної безпеки і оборони України «Щодо реалізації єдиної інформаційної політики в умовах воєнного стану». З моменту підписання Президентом України указу «Про введення воєнного стану в Україні» від 24 лютого 2022 року № 64/2022 були внесені зміни до багатьох нормативно-правових актів з метою урахуванням сучасних реалій. Зміни зокрема торкнулися врегулювання окремих аспектів щодо технічного фіксування інформації; врегулювання питання інформаційних правовідносин щодо заборони поширювати деяку інформацію; встановлення та посилення відповідальності за поширення конкретних видів інформації тощо. Оновлена система заходів кримінально-правової політики запобігання злочинним посяганням на основи національної безпеки мала відповідати реаліям сьогоднішнього та бути здатною нейтралізувати такі посягання не лише зараз, а й у майбутньому. Тому Кримінальний кодекс України був доповнений ст. ст. 111¹, 111², 114², 436¹ КК. Безумовно такі доповнення є позитивними та були обумовлені суспільною необхідністю. Однак закон про кримінальну відповідальність у цій частині ще потребує змін та доопрацювань, оскільки доповнення вносилися в складних умовах та у стислі строки.

Ключові слова: злочин, кримінальна відповідальність, кримінальна політика, закон про кримінальну відповідальність, національна безпека.

The article is devoted to the study of the legislative aspect of the criminal law policy of Ukraine in connection with military aggression by Russia. Criminal law policy has gone through a rather difficult time from the non-recognition of its existence to the recognition of the need to study it and take it into account when improving legislation and the practice of its application. Criminal law policy in the theory of criminal law is usually understood as the main "system-forming" element of state policy in the field of fighting crime.

However, criminal law policy is a changing phenomenon that responds to the legal policy of the state as a whole. The war against Ukraine launched by Russia on February 24, 2022 made adjustments to the formation of the criminal law policy of our state. Therefore, the issue of ensuring the information security of the state has become even more urgent. The authorized state bodies have started effective measures in the information sphere, aimed at protecting the national security and defense of Ukraine. In this regard, the President of Ukraine signed Decree № 152/2022, which implemented the Decision of the National Security and Defense Council of Ukraine "Regarding the implementation of a unified information policy under martial law".

Since the signing by the President of Ukraine of the Decree No. 64/2022 dated February 24, 2022 "On the introduction of martial law in Ukraine", many regulatory and legal acts have been amended in order to take into account modern realities. The changes, in particular, affected the regulation of certain aspects regarding the technical recording of information; settlement of the issue of informational legal relations regarding the prohibition to distribute some information; establishment and strengthening of responsibility for the dissemination of specific types of information, etc.

The updated system of measures of the criminal law policy to prevent criminal encroachments on the foundations of national security had to correspond to the realities of today and be able to neutralize such encroachments not only now, but also in the future. Therefore, the Criminal Code of Ukraine was supplemented by Art. Art. 1111, 1112, 1142, 4361 of the Criminal Code. Undoubtedly, such additions are positive and were determined by social necessity. However, the law on criminal liability in this part still needs changes and additions, as the additions were made in difficult conditions and in a short time frame.

Key words: crime, criminal responsibility, criminal policy, law on criminal responsibility, national security.

Постановка проблеми. Під кримінально-правовою політикою в теорії кримінального права зазвичай розуміють основний системоутворюючий елемент політики держави у сфері боротьби зі злочинністю. Кримінально-правова політика пройшла досить складний час від невизнання її існування до визнання необхідності її дослідження і врахування при вдосконаленні законодавства і практики його застосування. Однак кримінально-правова політика є змінним явищем, яке реагує на правову політику держави в цілому. Розпочата росією 24 лютого 2022 року війна проти України внесла свої корективи у формування кримінально-правової політики нашої держави. Тому актуальності набуло питання забезпечення інформаційної безпеки держави, тобто вжиття дієвих заходів вповнова-

жених державних органів в інформаційній сфері, спрямованих на захист національної безпеки та оборони України. КК України був доповнений новими нормами, які наразі потребують змін та доопрацювань, оскільки доповнення вносилися в складних умовах та у стислі строки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Серед дослідників проблематики кримінально-правової політики слід відмітити таких науковців, як В. І. Борисов, Н. А. Лопашенко, В. О. Навроцький, В. Я. Тацій, П. Л. Фріс, М. І. Хавронюк, М. В. Шепітько та ін.

Формулювання цілей статті. Мета статті полягає в дослідженні кримінально-правової політики України під час воєнного стану та аналізі внесених у зв'язку з цим змін та доповнень до КК України.

Виклад основного матеріалу. Кримінально-правова політика за своєю суттю є державною політикою з протидії злочинності, яка проявляється у визначенні концептуальних, правових, організаційних і навіть ресурсних заходів, направлених на боротьбу зі злочинністю, усунення її причин та мінімізацію наслідків за рахунок зусиль громадянського суспільства та відповідної діяльності державних органів [9, с. 96].

Так, 28 грудня 2021 року указом Президента України № 685/2021 була затверджена Стратегія інформаційної безпеки, метою якої стало посилення спроможностей щодо забезпечення інформаційної безпеки держави, її інформаційного простору, підтримки інформаційними засобами та заходами соціальної і політичної стабільності, захисту державного суверенітету, оборони держави, територіальної цілісності України, демократичного конституційного ладу, забезпечення прав та свобод кожного громадянина. Зазначеною Стратегією було визначено, що інформаційна безпека України – це складова частина національної безпеки України, стан захищеності державного суверенітету, територіальної цілісності, демократичного конституційного ладу, інших життєво важливих інтересів людини, суспільства і держави, за якого належним чином забезпечуються конституційні права і свободи людини на збирання, зберігання, використання та поширення інформації, доступ до достовірної та об'єктивної інформації, існує ефективна система захисту і протидії нанесенню шкоди через поширення негативних інформаційних впливів, у тому числі скоординоване поширення недостовірної інформації, деструктивної пропаганди, інших інформаційних операцій, несанкціоноване розповсюдження, використання й порушення цілісності інформації з обмеженим доступом [15].

Розпочата росією 24 лютого 2022 року війна проти України внесла свої корективи у формування кримінально-правової політики нашої держави. Тому ще більшої актуальності набуло питання забезпечення інформаційної безпеки держави, тобто життєво дієвих заходів вповноважених державних органів в інформаційній сфері, спрямованих на захист національної безпеки та оборони України. У зв'язку із цим Президент України підписав Указ № 152/2022, яким було введено в дію Рішення Ради національної безпеки і оборони України «Щодо реалізації єдиної інформаційної політики в умовах воєнного стану» [16].

З моменту підписання Президентом України указу «Про введення воєнного стану в Україні» від 24 лютого 2022 року № 64/2022 [10] були внесені зміни до багатьох нормативно-правових актів з метою урахуванням сучасних реалій. Зміни зокрема торкнулися врегулювання окремих аспектів щодо технічного фіксування інформації; врегулювання питання інформаційних правовідносин щодо заборони поширювати деяку інформацію, зважаючи на суспільну небезпечність такого поширення; встановлення та посилення відповідальності за поширення конкретних видів інформації; врегулювання процесуальних моментів, пов'язаних з вилученням інформації. Оновлена система заходів кримінально-правової політики запобігання злочинним посяганням на основи національної безпеки мала відповідати реаліям сьогодення та бути здатною нейтралізувати такі посягання не лише зараз, а й в майбутньому.

Проблема забезпечення інформації не є новою, але була й залишається вкрай актуальною, особливо тепер, у часи воєнного стану, оголошеного у зв'язку з воєнною агресією з боку росії проти України. Забезпечення інформаційної безпеки здійснюється на основі поєднання правових, адміністративних, організаційних, технічних та інших форм діяльності органів державної влади у взаємодії з органами місцевого самоврядування, підприємствами, установами, організаціями, громадянами та їх об'єднаннями.

У системі правового регулювання забезпечення інформації помітне місце займають норми, спрямовані на охо-

рону інформаційної безпеки від кримінально-протиправних посягань. Формулюючи диспозиції норм Особливої частини КК, законодавець уводить до них найбільш характерні (істотні) ознаки, і, як правило, такі, що є типовими для явищ, які для суспільства є небезпечними. Зазвичай такі ознаки іменують конститутивними. Для кримінального правопорушення та визначення його складу такі ознаки є обов'язковими. Це стосується й терміна «інформація», яку законодавець використовує як певну ознаку кримінального правопорушення, визначаючи її у відповідній нормі. Водночас смислове навантаження на цей термін достатньо різне. Будучи уведеним до норми КК законодавцем як ознака кримінального правопорушення, термін «інформація» може визначати засіб його вчинення, знаряддя або предмет кримінального правопорушення, що залежить від особливостей прояву правопорушення в об'єктивній дійсності. Далі, завдяки предмету можна отримати більш точне уявлення й про об'єкт кримінально-правової охорони.

В умовах здійснення росією збройної агресії проти України питання протидії поширенню різноманітної небезпечної для держави інформації набуло особливої актуальності, що законодавцем, треба надати належне, доволі оперативно було враховано [1, с. 34].

Так, Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо встановлення кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність» від 3 березня 2022 року № 2108-IX Кримінальний кодекс (далі – КК) України був доповнений ст. 111¹ «Колабораційна діяльність» [11], яка містить значну кількість складів кримінальних правопорушень щодо співпраці з державою-агресором. За своєю суттю це різні склади кримінальних правопорушень, проте деякі з них, конкурують не лише між собою, а й з існуючими раніше складами. Це викликало чимало дискусій як серед науковців, так і практиків. Зокрема, до ст. 111¹ «Державна зрада» з метою розширення підстав її застосування вносилися деякі зміни, тому наразі іноді виникають труднощі у розмежуванні зазначених складів кримінальних правопорушень. Проте однією з основних відмінностей можна відмітити те, що колабораційні дії вчиняються суб'єктом вже в умовах агресії або окупації. Також слід враховувати, що суб'єктом державної зради може бути лише громадянин України, а ч. 4 та ч. 6 ст. 111¹ КК – в тому числі і іноземці та особи без громадянства. Особливо гостро стоїть питання відмежування державної зради від кримінального правопорушення, передбаченого ч. 7 ст. 111¹ КК (добровільне зайняття громадянином України посади в незаконних судових або правоохоронних органах, створених на тимчасово окупованій території, а також добровільна участь громадянина України в незаконних збройних чи воєнізованих формуваннях, створених на тимчасово окупованій території, та/або в збройних формуваннях держави-агресора чи надання таким формуванням допомоги у веденні бойових дій проти Збройних Сил України та інших військових формувань, утворених відповідно до законів України, добровольчих формувань, що були утворені або самоорганізувалися для захисту незалежності, суверенітету та територіальної цілісності України). До появи цієї норми подібні дії можна було кваліфікувати як державну зраду у формі надання іноземній державі допомоги у проведенні підривної діяльності проти України або переходу на бік ворога в період збройного конфлікту. Більшість науковців наполягають на тому, що колабораційна діяльність є спеціальним видом державної зради. Хоча і не зовсім зрозуміло, чим керувався законодавець пом'якшуючи відповідальність за такі дії як участь у збройних формуваннях держави-агресора, які традиційно вважалися державною зрадою. Проте між цими складами злочинів є й певні відмінності. Зайняття громадянином України посади в незаконних судових або

правоохоронних органах та добровільна участь громадянина України в незаконних збройних чи воєнізованих формуваннях як форма колабораційної діяльності мають місце лише в органах, створених на тимчасово окупованій території. Тобто головною відмінністю тут виступає місце вчинення зрадницьких дій. Щодо участі у збройних формуваннях держави-агресора чи надання таким формуванням допомоги у веденні бойових дій проти Збройних сил України та інших військових формувань, утворених відповідно до законів України, добровільних формувань, що були утворені або самоорганізувалися для захисту незалежності, суверенітету та територіальної цілісності України, то тут відсутня вказівка законодавця на місце вчинення даного діяння. Немає у ч. 7 ст. 111¹ КК, на відміну від ч. 6 даної норми, і застереження законодавця на «відсутність ознак державної зради». У ч. 2 ст. 111 КК обов'язковою ознакою об'єктивної сторони є час вчинення діяння (в умовах воєнного стану). Із зазначеного слідує, що ст. 111 КК та ч. 7 ст. 111¹ КК мають деякі відмінності, проте у більшості випадків діяння будуть підпадати під обидві норми, які співвідносяться як загальна та спеціальна (привілейована) норма відповідно [4, с. 25]. Тобто по суті колабораційна діяльність є спеціальним видом державної зради, тому якщо при кваліфікації виникають сумніви, то перевага повинна надаватися спеціальній нормі.

Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення кримінальної відповідальності за виготовлення та поширення забороненої інформаційної продукції» від 3 березня 2022 року № 2110-IX КК України був доповнений ст. 436² КК «Виправдовування, визнання правомірною, заперечення збройної агресії Російської Федерації проти України, глорифікація її учасників» [12]. Однак як видно дана норма конкурує з положеннями ч. 1 ст. 111¹ КК, яка передбачає відповідальність за публічне заперечення громадянином України здійснення збройної агресії проти України, встановлення та утвердження тимчасової окупації частини території України або публічні заклики громадянином України до підтримки рішень та/або дій держави-агресора, збройних формувань та/або окупаційної адміністрації держави-агресора, до співпраці з державою-агресором, збройними формуваннями та/або окупаційною адміністрацією держави-агресора, до невизнання поширення державного суверенітету України на тимчасово окуповані території України. Розмежувати зазначені склади можна в першу чергу за змістом заперечення: у ч. 1 ст. 111¹ КК мова йде про заперечення будь-якої агресії, а у ст. 436² КК – агресії РФ проти України, розпочатої у 2014 році. Різниця дані норми є і за характером (способом) заперечення: у ч. 1 ст. 111¹ КК передбачене тільки публічне заперечення, а у ст. 436² КК – як публічне, так і непублічне. Відповідно до Примітки до ст. 111¹ КК публічним вважається поширення закликів або висловлення заперечення до невизначеного кола осіб, зокрема у мережі Інтернет або за допомогою засобів масової інформації. Відрізняються досліджувані норми і за суб'єктом кримінального правопорушення: у ч. 1 ст. 111¹ КК суб'єктом є лише громадянин України, а у ст. 436² КК України суб'єкт загальний, тобто громадянин України, іноземець та особа без громадянства [3].

Законом України «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо забезпечення протидії несанкціонованому поширенню інформації про направлення, переміщення зброї, озброєння та бойових припасів в Україну, рух, переміщення або розміщення Збройних Сил України чи інших утворених відповідно до законів України військових формувань, вчиненому в умовах воєнного або надзвичайного стану» від 24 березня 2022 року № 2160-IX КК України був доповнений ст. 114² «Несанкціоноване поширення

інформації про направлення, переміщення зброї, озброєння та бойових припасів в Україну, рух, переміщення або розміщення Збройних Сил України чи інших утворених відповідно до законів України військових формувань, вчинене в умовах воєнного або надзвичайного стану» [13]. Особливістю даної норми є те, що перелічені в ній діяння є кримінально-караними лише у випадку, коли вони вчиняються в умовах воєнного або надзвичайного стану. Хоча проблем з відмежуванням даної норми від інших на практиці не виникає, проте ст. 114² КК має свої недоліки. Як зауважив Р. О. Мовчан, недоцільною видається паралельна вказівка у відповідному переліку на «зброю» та «озброєння», які по суті є синонімами. Однак навіть одночасне згадування про «зброю» та «озброєння» (як і вказівка на бойові припаси) не дозволяє охопити всі ті предмети, одні з яких вже надаються нашій державі, а надання інших можливе (принаймні на це хочеться сподіватися) в перспективі. Відповідно до розділу I Зводу відомостей, що становлять державну таємницю «озброєнням» необхідно вважати – озброєння стрілецьке та артилерійське, системи (комплекси) ракетні і ракетно-космічні, керовані (некеровані) ракети та їх складові частини, комплекси (установки) для їх запуску та складові одиниці до них, засоби керування зброєю (вогнем), системи дистанційного керування ракетами, обладнання для транспортування і обслуговування ракет, апарати торпедні та бомбомети для глибинних бомб [5]. Із офіційних джерел відомо, що деякі із цих складових (стрілецьке озброєння, керовані ракети тощо) вже були отримані Україною. Водночас на сучасному етапі війни з РФ наша держава не менше, а напевно навіть більше потребує і тому наразі найчастіше звертається до іноземних партнерів із закликами про виділення літаків, гелікоптерів, безпілотників, танків, бойових машин, бронетранспортерів, технічних засобів захисту апаратури, апаратури для розвідки тощо. Очевидно, що поширення інформації про переміщення згаданих товарів, зокрема і територією України, є вкрай небажаним, а з точки зору кримінального права – просто надзвичайно суспільно небезпечним, адже може призвести до відповідної реакції ворога на постачання цієї техніки, що може істотно вплинути на перебіг війни. І ось тут виникає головна проблема – ні танки, ні бронемашини, ні бронетранспортери, ні гелікоптери, ні жоден з інших названих вище товарів, які Україна вже отримала або лише бажає отримати (літаки, безпілотники, технічні засоби захисту апаратури, апаратура для розвідки тощо), не охоплюються вказаним у ст. 114² КК поняттям «озброєння», адже не входять до жодної із тих складових, які перераховані у відповідному наведеному вище нормативному визначенні. А це означає, що несанкціоноване поширення відповідної інформації про ці предмети не може кваліфікуватися за ст. 114² КК [8, с. 328].

Законом України «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо удосконалення відповідальності за колабораційну діяльність та особливостей застосування запобіжних заходів за вчинення злочинів проти основ національної та громадської безпеки» від 14 квітня 2022 року № 2198-IX КК України був доповнений ст. 111² КК «Пособицтво держави-агресору» [14]. Однією із альтернативних форм цього кримінального правопорушення є добровільний збір, підготовка та/або передача матеріальних ресурсів або інших активів представникам держави-агресора, її збройними формуванням та/або окупаційній адміністрації держави-агресора. Фактично зазначене положення дублює ч. 4 ст. 111¹ КК, яка передбачає відповідальність за передачу матеріальних ресурсів незаконним збройним чи воєнізованим формуванням, створеним на тимчасово окупованій території, та/або збройним чи воєнізованим формуванням держави-агресора, та/або провадження господарської діяльності у взаємодії з державою-агресо-

ром, незаконними органами влади, створеними на тимчасово окупованій території, у тому числі окупаційною адміністрацією держави-агресора. Така ситуація є законодавчою помилкою, яка потребує негайного вирішення, особливо зважаючи на суттєво відмінні санкції зазначених кримінальних правопорушень (ч. 4 ст. 111¹ КК карається штрафом до десяти тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або позбавленням волі на строк від трьох до п'яти років, з позбавленням права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю на строк від десяти до п'ятнадцяти років та з конфіскацією майна, а ст. 111² КК – позбавленням волі на строк від десяти до дванадцяти років з позбавленням права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю на строк від десяти до п'ятнадцяти років та з конфіскацією майна або без такої). Наразі ж за загальним правилом кваліфікація кримінального правопорушення за наявності конкуренції кримінально-правових норм, одна з яких передбачає склад кримінального правопорушення з привілейованими ознаками, повинна здійснюватися за привілейованою нормою, тобто тією, яка містить менш тяжке кримінальне правопорушення [7, с. 45], хоча є й інші точки зору. Так, М. І. Хавронюк вважає, що при розв'язанні цієї колізії слід відштовхуватися від правил подолання темпоральних колізій, враховуючи що застосуванню підлягає більш

новий закон. Учений небезпідставно дану ситуацію відніс до одного з різновидів «порушень принципу пропорційності». Він зокрема вбачає прояв помилки в тому, що, ігноруючи факт наявності в КК статті, яка вже передбачає кримінальну відповідальність за певне діяння, законодавець знову криміналізував його, застосовавши ті самі або схожі формулювання і не виокреомивши ознак, які дали б змогу чітко розмежувати відповідні кримінальні правопорушення, зокрема за правилами конкуренції статей спеціальний і загальний склади правопорушення [2]. Водночас М. І. Хавронюк пропонує скасувати окремі положення ст. 111² КК, так як вони значною мірою дублюють ст. 111¹ КК [6].

Висновки. Таким чином, формування інформаційної безпеки в умовах військової агресії є комплексом політичної, правової і технічної діяльності уповноважених органів, яка спрямована на захист громадян, суспільства та держави. Розвиток нормативно-правових засад управління національного безпекою проводиться шляхом розробки відповідних законів, тому кримінальне законодавство нашої держави останнім часом зазнало суттєвих змін. Безумовно такі доповнення є позитивними та були обумовлені суспільною необхідністю. Однак закон про кримінальну відповідальність у цій частині ще потребує змін та доопрацювань, оскільки доповнення вносилися в складних умовах та у стислі строки.

ЛІТЕРАТУРА

1. Борисов В. І., Байда А. О., Базелюк В. В. Інформаційна безпека як споріднена ознака кримінальних правопорушень, передбачених ст.ст. 114² та 436² КК України: питання розмежування. *Сучасний розвиток державотворення та правотворення в Україні: проблеми теорії та практики*: матеріали Х міжнародної науково-практичної конференції онлайн (м. Маріуполь, 23 червня 2022 р.). 36. тез наук. праць / за заг. редакцією М.В. Трофименко. Київ: МДУ, 2022. С. 34–38. URL: http://mdu.in.ua/Nauch/Konf/2022/zbirnik_materialiv_konferenciji_23.06.2022.pdf.
2. Використані матеріали: Микола Хавронюк. Помилки у законах воєнного часу щодо змін Кримінального кодексу України. URL: <https://www.facebook.com/nikolaj.havronuk>.
3. Використані матеріали науково-практичного вебінару «Державна зрада і суміжні злочини проти основ національної безпеки України: питання кваліфікації, розмежування і відповідальності» (2 червня 2022 р.), доповідь Рубашенко М. А. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=IPFcA4-YpC0>.
4. Збірник пропозицій та роз'яснень з актуальних питань права в умовах війни фахівців сектору дослідження кримінально-правових проблем боротьби зі злочинністю Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності імені академіка В. В. Сташиса Національної академії правових наук України / упоряд.: Л. М. Демидова, М. В. Шепітько, Н. В. Шульженко та ін. ; НДІ вивч. проблем злочинності ім. акад. В. В. Сташиса НАПрН України. Харків : Право, 2022. 68 с.
5. Звід відомостей, що становлять державну таємницю, затв. наказом Центрального управління Служби безпеки України 23 груд. 2020 р. № 383. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0052-21#Text>.
6. Колабораціонізм чи державна зрада: коментар Миколи Хавронюка. URL: <https://pravo.org.ua/blogs/kolaboratsionizm-chy-derzhavna-zrada-komentar-mykoly-havronyuka/>.
7. Кримінальне право (Особлива частина): підручник / за ред. О. О. Дудорова, Є. О. Письменського. Т. 1. Луганськ : видавництво «Елтон-2». 2012. 780 с.
8. Мовчан Р. О. Аналіз кримінально-правової новели про несанкціоноване поширення військово значущої інформації (ст. 114-2 Кримінального кодексу України). *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 4. С. 326–330. URL: http://sej.org.ua/4_2022/77.pdf.
9. Острогляд О. Поняття та ознаки кримінально-правової політики. *Jurnalul juridic national: teorie și practică*. August 2020. С. 95–99.
10. Про введення воєнного стану в Україні : указ Президента України від 24 лют. 2022 р. № 64/2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022#Text>.
11. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо встановлення кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність : Закон України від 3 берез. 2022 р. № 2108-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2108-20#n12>.
12. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення кримінальної відповідальності за виготовлення та поширення забороненої інформаційної продукції : Закон України від 3 берез. 2022 р. № 2110-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2110-20#n20>.
13. Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо забезпечення протидії несанкціонованому поширенню інформації про направлення, переміщення зброї, озброєння та бойових припасів в Україну, рух, переміщення або розміщення Збройних Сил України чи інших утворених відповідно до законів України військових формувань, вчиненому в умовах воєнного або надзвичайного стану : Закон України від 24 бер. 2022 р. № 2160-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2160-20#n10>.
14. Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо удосконалення відповідальності за колабораційну діяльність та особливостей застосування запобіжних заходів за вчинення злочинів проти основ національної та громадської безпеки : Закон України від 14 квіт. 2022 р. № 2198-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2198-20#n8>.
15. Стратегія інформаційної безпеки : затв. указом Президента України від 28 груд. 2021 р. № 685/2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/685/2021#Text>.
16. Щодо реалізації єдиної інформаційної політики в умовах воєнного стану : рішення Ради національної безпеки і оборони України, введене в дію указом Президента України від 19 берез. 2022 р. № 152/2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0004525-22#Text>.